
Göran B Nilsson: Grundaren

Carlssons, Stockholm, 2001, 437 s.

Vissa böcker inger respekt redan innan man läst dem. Göran B Nilsson började sin forskning om André Oscar Wallenberg (AOW) 1975. Under kvartssekklet sedan dess har författaren gett ut fyra böcker. Först en förstudie kallad *Banker i brytningstid*, som blottlade de bankekonomiska och institutionella omständigheterna kring AOW, därefter en studie av Wallenberg i tre volymer. *Grundaren* är alltså skriven ovanpå dessa studier, och måste betraktas som författarens livsverk. När man påstår att boken är väl förberedd så gör man en underdrift.

Det finns nationalekonomer som tycker att ekonomisk analys måste se ut på ett visst sätt – är den inte deduktiv och matematisk så är det bara ”dikt”. Nilssons studie måste vara en utmaning för ett sådant synsätt eftersom han har skrivit en biografi med skönlitterära ambitioner, vilket märks i den språkliga spänsten och fyndigheten, i avsaknaden av noter och diskussioner av metod, källor och sådant vi förknippar med vetenskap. Vetenskapligheten finns där men visas inte, och dess intellektuella halt slår många deduktivistiska och matematiska studier med hästlängder.

André Oscar Wallenberg var grundaren av den dynasti som man väl idag får kalla ”den enda familjen” i svensk kapitalism. Om vi vill skaffa oss en översiktlig bild av levnadsbanan kan man i den enklaste varianten skriva tre årtal – 1816, 1856 och 1886 – vilka markerar födelse, starten för Stockholms Enskilda Bank (SEB), samt döden. I en något fylligare variant kan man se två skeden: en första som sjöman, skribent och bankir 1833–51, och en efterföljande som riksdagsman, bankman, skribent och systembyggare 1850–86. Det senare skedet kan i sin tur delas in i tre perio-

der, en uppåtstigande period som kombinerar politiska och ekonomiska framgångar 1850–67, en andra period 1867–78 då Lantmannapartiets dominans i andra kammaren ger ett politiskt motstånd, och en tredje period, från den ekonomiska krisen 1878/79 till AOW:s död 1886, som präglades av försvar av uppnådda positioner men också inledningen på dynastins inriktning som industrialister.

AOW hade tre hustrur. 1846–55 akterstäderskan Mina Andersson. Efter Minas död var han sambo med hennes syster Lovisa 1855–61. Och sist men inte minst var han gift 1861–86 med Anna, född von Sydow. AOW skaffade sig inte mindre än 21 barn, 14 med Anna och av dessa nådde 11 vuxen ålder. Andra personer som var betydelsefulla för AOW var modern Laura som betraktade Oscar som sin älsklingsson, brodern Agathon som fungerade som konsult, samt sonen Knut (Minas son) som mot slutet tog aktiv del i det wallenbergska arvet.

Ända fram till 1850 var AOW begränsad av den karriär inom flottan som han valt. Den som var i statens tjänst fick inte kritisera staten offentligt och fick inte bedriva borgerlig näring, dvs rollerna som politiker och som bankman var formellt stängda. Men i realiteten påbörjade AOW sin politisk-ekonomiska karriär långt före 1850. Hans färdigheter att handskas med pengar kunde han utveckla från 1839 då han tog över förvaltningen av moderns arv på 40 000 riksdaler, cirka 2,2 mkr i dagens penningvärde. Sitt eget arv på 6 000 rdr (≈300 000 kr) satsades i Östgötha Privatbank vilket gav honom rentier-inkomster. Han fungerade dessutom som bankir åt bekanta i flottan för vilka han förvaltade pengar under resor till sjöss. Men ännu 1842 var AOW:s in-

komster måttliga – en tredjedel kom från kortspel! När han senare blev framgångsrik bankman var det arvode och tantiem från SEB som gav honom stora inkomster. År 1862 låg årsinkomsten på 3,5 mkr i dagens penningvärde och förmögenheten motsvarade 26 mkr. Detta var inte bara en personlig framgång utan också ett bevis på att man kunde bli rik på ”konjunkturendom”, dvs på lotter (ett slags aktier) vilka till skillnad från reverser kunde stiga i värde. Vad gällde den politiska delen av AOW:s livsverk inleddes den genom anonyma tidningsartiklar i frågan om reorganisering av flottan.

Wallenbergs viktigaste gärning var nog ändå skapandet av SEB eftersom den samtidigt var en ny typ av bank och en grund för AOW:s inflytande samt personliga rikedom. I Stockholm fanns ingen bank för handelsvärlden, dvs för den medelklass som växte sig starkare inom handel och industri. För att hjälpa en underprivilegierad medelklass skapades i och med SEB en bank för de korta behoven, som sög upp tillfälliga överskott i form av kassatillgångar i depositioner med något längre uppsägningstid och något högre ränta än vanligt. AOW var här inspirerad av den skotska bankmodellen.

Göran B Nilsson kallar Wallenberg för ”systembyggare”: ”... rikets bankväsen, inte det egna företaget, var arenan för AOW:s entreprenörskap” (s 191). Det var inte bara SEB som bildades, även om denna blev en viktig plattform för ett oberoende agerande, utan även andra kredit- och försäkringsföretag. AOW deltog i bildandet av Skandinaviska Kredit AB (Sveriges första *crédit mobilier* för långsiktiga investeringar), Skandia, Stockholms hypotekskassa och Norrlands hypoteksförening. Han påverkade den allmänna opinionen genom ett flitigt skrivande i många tidningar, och dessutom startade han två egna tidningar vilka var inflytelserika om än kortlivade. AOW var också riksdagsman under många år och skrev då ett stort antal motioner och gjor-

de 1918 inlägg i syfte att stärka moderniseringen av svenskt bankväsen, men föreslog också politiska reformer (bl a att ett statsministerämbete skulle inrättas) och lade förslag på standardisering såsom meter som måttenhet, guldmyntfot och internationell myntunion. Systembyggeriet hindrade inte att AOW var opportunistisk. Han intog växlande ståndpunkter i frågorna om aktiebanker, om utländskt ägande och statsingripanden vid allmänna ekonomiska kriser, allt eftersom det passade hans egna, eller rättare sagt SEB:s, behov.

Här kan det vara på sin plats att ta upp författarens syn på teknik. Nilsson gör en analogi till industrialisten (s 222), som ersätter hantverkets redskap med maskiner, traditionella metoder med rationell teknologi och begränsade kundkrets med vidare efterfrågan. På ett liknande sätt bidrog AOW till moderniseringen av bankväsendet bl a genom att införa postväxeln och främja obligationen. Postväxeln innebar att den förstoppning i cirkulationen och inte minst stöldrisken som var förknippad med sändningar av banksedlar i posten kunde elimineras, eftersom växeln inte var ett betalningsmedel. Man talar inom finansiell ekonomi sedan länge om ”finansiella instrument” och man kan utan vidare betrakta introduktionen av obligationen som en finansiell innovation bland instrumenten, och det ligger nära till hands att föra in postväxeln i en sådan kategori. Nilsson vill kalla det ”teknik” eftersom han definierar teknik som ”rutiniserade metoder”. Man måste inte dela författarens definition av teknik för att uppskatta de innovationer som postväxeln och obligationen innebar på 1800-talet, eller AOW:s betydelse för att de skulle komma fram.

Grundaren är ingalunda enbart en när-synt personstudie av A O Wallenberg, utan samtidigt en studie av samhället på 1800-talet. Medelklassen var på frammarsch inom handel och industri. Penning- och marknadshushållning bredde ut sig på självhushållningens bekostnad, och sta-

tens ideologiska roll utmanades av en livlig liberal press som skapade och gav röst åt en allmän opinion. Medelklassen var på uppåttstigande och den liberalism man kunde se då hade udden riktad uppåt, mot aristokrati och självständig kung och de politiska institutioner som hörde samman med det. Reformerna på 1860-talet, om näringsfrihet, avskaffandet av ståndsriksdagen, frihandelsavtal och avskaffandet av maximiränta, markerade en skördetid för liberalerna (vilket i fallet med riksdagsordningen paradoxalt nog banade väg för en patriotisk och lantlig reaktion i form av Lantmannapartiet). Wallenberg bidrog aktivt till liberaliseringarna, men jag är benägen att framhålla att den allmänna tendensen till medelklassens framgång var oberoende av Wallenberg och därför förklarar AOW mer än tvärtom. Strukturernas makt är alldeles uppenbar i fråga om könsrollerna som var synnerligen skarpt åtskilda jämfört med idag. Anna von Sydow gav självklart upp sin karriär när hon gifte sig med AOW, födde honom 14 barn och agerade representativ hustru när affärskontakter skulle underhållas i hemmet. Om AOW varit kvinna hade karriären uteblivit.

Grundaren är en oerhört rik bok. Här har jag bara velat ge en översikt åt verket och åt mannen som studerats i ett kvartssekel. Boken har många företräden, men det främsta är den frihet man får ta del av när man läser en författare som har sitt studieobjekt klart för sig redan från början. Här finns ett otal analytiska utvecklingar som ger bakgrund eller genomlysning, utan att man någonsin behöver vara rädd för att den röda tråden ska gå förlo-rad. Bara den som kan sitt ämne på sina tio fingrar klarar av det, och den vetenskapliga njutningen tycker jag att ni ska smaka på.

MATS BLADH

docent, verksam vid Tema Teknik och social förändring, Linköpings universitet